

2. Антична філософія

С

Анаксимандр

а

Дехто вважає таким [початком] апейрон, а не воду або повітря, щоб усе інше не загинуло в безкінечності цих стихій, бо всі вони протилежні одна одній: повітря холодне, вода волога, вогонь гарячий. Якби б одна із стихій була апейроном, то все інше загинуло б. Тому кажуть, що є дещо інше, з чого всі ці стихії виникають. (...) Все є або початок, або походить з початку. У апейрона ж немає початку, бо він був би для нього межею... Апейрон сам здається початком усього іншого... [Апейрон] все охоплює і всім керує, як кажуть ті, хто, крім апейрона, не допускають інших причин.

Арістотель. Фізика. III 4,5.

Анаксимандр каже невиразно про тіло, що лежить в основі, називаючи його апейроном, і не визначає його по виду ні як вогонь, ні як воду, ні як повітря.

Симпліцій. Phys. 149. 13.

Анаксимандр Мілетський ... казав, що початком і основою всього сущого є апейрон. Він перший ввів таку назву для початку.

... Очевидно, що, спостерігаючи, як чотири стихії перетворюються одна на одну, Анаксимандр не вважав за можливе взяти одну з них за основу, але прийняв [за неї] щось від них відмінне.

Симпліцій. Phys. 24. 13.

Геракліт а

...Деталі його [Геракліта] вчення такі. Вогонь — першоелемент, і всі речі — обмінний еквівалент вогню — виникають з нього шляхом розрідження і згущення. Проте чітко він не пояснює нічого. Все виникає через протилежності, і все тече подібно річці. Всесвіт скінчений, і космос єдиний. Народжується він з вогню і знову згорає дотла через певні періоди часу, позмінно протягом сукупної вічності [еон], а відбувається це згідно з долею. Одна з протилежностей, яка призводить до виникнення [космосу], називається війною і незгодою, а інша, що призводить до згорання [екпірози], — згодою і миром, зміна — шляхом вгору-вниз, на якому і виникає космос. Згущуючись, вогонь зволожується і, стискаючись, стає водою: вода, тверднучи, перетворюється на землю: це дорога вниз. Земля, у свою чергу, знову розтоплюється [плавиться], з неї виникає вода, а з води — все інше; причини майже всіх явищ він убачає у випаруванні з моря: це шлях вгору. Випари походять і з Землі, і з моря, одні світлі й чисті, інші темні: вогонь посилюється за рахунок світлих, волога — за рахунок темних.

Діоген Лаертський. IX. 1-3.

Демокріт а

[Демокріт]: початок світу — атоми і порожнеча... Незліченна множина світів, і всі вони мають початок і кінець у часі. І ніщо не виникає з небуття... І атоми незліченні за різноманітністю величин і за множиною; літають вони ж у Всесвіті, кружляючи у вихорі, так народжується все складне: вогонь, вода, повітря, земля. Йдеться про те, що останні суть сполучення деяких атомів. Атоми ж не піддаються жодному впливу і є незмінними внаслідок міцності.

Діоген Лаертський. IX. 44.

Чому вчить Демокріт? Нескінченно множинні сутності, невидимі і нерозрізнимі. Які до того не мають [внутрішніх] якостей і не піддаються зовнішньому впливу, вирують, розсіяні у порожньому просторі. Коли ж вони наблизяться один до одного, або зіштовхнуться, то зі скупчень їх [що утворились таким чином] одне здається водою, інше — вогнем, третє — рослиною, четверте — людиною. [В

дійсності все це є неділимі форми [ідеї], як він їх називає, і [крім них] нічого іншого нема.

Плутарх. adv. Colot. 8 p. 1110.

Протагор а

Протагор хоче, щоб людина була мірою всіх речей, а саме: для існуючих — мірою буття, для неіснуючих — небуття; при цьому «мірою» він називає критерій, а «речами» — справи; через це він стверджує, що людина — міра всіх справ, для існуючого — буття, для неіснуючого — небуття. У цьому він встановлює тільки те, що здається кожному, і, таким чином, вводить троп відносності. Тому й здається, що у нього є спільне з послідовниками Піррона. Але він відрізняється від них, і ми дізнаємось про різницю, розглянувши належною мірою те, що здається Протагору. Ця людина говорить, що матерія плинна, і на місці її втрат безперервно виникають збільшення, і сприйняття змішуються й змінюються, залежно від віку та будови тіл. Він говорить і те, що основні причини всіх явищ — у матерії, тому матерією, оскільки це залежить від неї, може бути все те, що є всім, люди ж у різний час сприймають різне, залежно від відмінностей у їхніх настроях: той, хто живе у природі, сприймає з матерії те, що може йому явити природа, той, хто живе неприродно, — те, що може явитися їм. Так само і стосовно віку і стосовно сну або неспання, і в кожному різновиді настрою треба сказати те саме. Отже, за його вченням, критерієм суцього є людина, бо все, що здається людям, існує; те ж, що не здається нікому з людей, і не існує. Отже, ми бачимо, що і про плинність матерії, й про те, що в ній закладені основи всього видимого, він висловлюється догматично, а це речі не очевидні, і ми утримуємося від суджень.

Секст Емпірик. Три книги Пірронових положень.

Платон а

— До речі, Сократе, — підхопив Кебет, — ця твоя думка згідна з одним твоїм твердженням, яке ти часто висловлював і яке, мабуть, є правильним, а саме: знання — це не що інше, як пригадування. Тобто те, що ми тепер пригадуємо, ми знали колись раніше. А це

було б неможливо, якби наша душа не існувала десь колись, аж поки з'явилась на світ у людській подобі. Отже, це ще один доказ того, що душа безсмертна [...]

...Отже, якщо ми здобули це знання до народження і з ним прийшли на світ, то, очевидно, ми знали й до народження, і зразу після народження не лише, що таке рівне, що більше й менше, а й усе інше подібного зразка? Адже наше розмірковування стосується не лише, що таке рівне, що більше й менше, а й усе інше подібного зразка? Адже наше розмірковування стосується не однієї тільки рівності, як однаковою мірою і пристрастю як такою, й доброго як такого, і справедливого, й священного; словом, як я вже зазначив, усього, що ми в своїх розмовах, і ставлячи питання, й відповідаючи на них, немов позначаємо печаткою буття як такого. Так що ми повинні були одержати звідкись знання це все ще до народження.

— Очевидно, так.

— І якби ми одержали знання, не забували його в будь-якому випадку, то ми не тільки приходили б із ним на світ, а й зберігали б його протягом усього життя. Бо що таке «знати»? Здобути знання і вже не втратити його. А що таке забуття? Під ним розуміємо Сімію, втрату знання. Хіба не так?

— Так, безперечно.

— Отож, якщо, народжуючись, ми втрачаємо те, чим володіли до народження, а потім за посередництвом чуттів відновлюємо знання, яким володіли раніше, то хіба те, що ми називаємо пізнанням, не є відновленням знання, яке уже колись нам належало? І, називаючи це «пригадуванням», ми, очевидно, вжили б правильну назву.

Платон. Федон.

— Тож коли філософ спілкується з чимось божественним і впорядкованим, він, наскільки це можливе для людини, сам стає впорядкованим і божественним. А звести наклеп можна на нього завжди.

— То правда.

— Однак якби філософ, — сказав я, — був змушений спробувати внести до громадського й приватного побуту людей, окремо до їх звичаїв і характерів, щось із того, що, на його думку, є вкрай необхідним, щоб удосконалюватись не лише самому; як ти гадаєш, був би з нього непоганий творець розсудливості, справедливості і загалом громадської доброчесності?

— Навіть дуже непоганий, — сказав він.

—

— Тож вони все ще гнівалися б, коли б ми й далі наполягали, що поки рід філософів не стане володарями у державі, а державний устрій, який ми змалювали словами, набере реальних обрисів, доти ні для держави, ні для її громадян не буде спокою від нещастя.

Платон. Держава.

...Адже ви самі погодилися, що ті, хто помилявся у виборі між насолодою й стражданнями (а насолода і страждання — це добро й зло), помиляються через брак знання; і не тільки знання взагалі, а й, як всі раніше погодилися, саме знання вимірювального мистецтва. А помилкова дія без знання, ви самі розумієте, є наслідком незнання, так що поступка насолодам є найбільша дурість...

— Отже, ви погоджуєтесь, — сказав я, — що приємне є добро, а прикроці — зло?..

— Що скажемо тепер, друзі, на таке: хіба не прекрасні всі вчинки, спрямовані на те, щоб жити безтурботно і приємно? А кожний прекрасний вчинок не є добрим і корисним?

— Усі погодилися.

— Якщо приємне є добром, то ніхто, коли знає, або вважає, що щось інше, до того ж здійснене, краще від того, що він чинить, не буде робити того, що досі робив, маючи змогу робити щось краще. Творити щось нижче своїх можливостей це не що інше, як неуцтво, а творити щось понад свої можливості — це не що інше, як мудрість.

Платон. Протагор.

Арістотель

а

Оскільки природа двояка, вона є форма і матерія, то питання треба розглядати так само, як ми стали б вивчати кирпатість, що вона таке. Отже, подібні предмети не можна брати ні без матерії, ні з одного матеріального боку. Проте ускладнення може виникнути і щодо такого: раз існують дві природи, з якою із двох повинен мати справу фізик, чи, може, з тим, що складається з них обох? Але якщо з тим, що складено з них обох, то і з кожної з них. Повинна пізнавати ту й іншу одна і та сама наука, чи різні? Хто зверне увагу на стародавніх, тому буде здаватися, що справа фізики — матерія: і Емпедокл, і Демокрит лише незначною мірою торкнулись форми і суті буття. Але якщо мистецтво наслідує природу, то до однієї й тої

ж науки відноситься пізнання форми й матерії у визначених межах: наприклад, лікарю має бути відомий і здоровий стан, і жовч, і флегма, з якими пов'язане здоров'я, так само й будівельнику і вигляд будинку, і матеріал — цегла і дерево, те саме стосується й інших. Отже, справа фізики — пізнавати ту й іншу природу, крім того, тій самій науці належить пізнавати «заради чого» і мету, а також те, що відбувається заради цього. Природа є мета і «заради чого»: там, де при безперервному русі є кінцева зупинка, вона є й мета, і «заради чого».

Арістотель. Фізика.

8. Отже, зрозуміло, що найкраще об'єднання — те, котре витворюється із середніх складників, і ті держави мають найкращий устрій, де середній прошарок становить значну кількість і користується більшим впливом порівняно з обома крайніми верствами населення, принаймні дужчий від кожного з них, взятого окремо. З'єднавшись із тим чи тим складником, середній складник набуває впливу і перешкоджає виявам протилежних крайностей. Тому дуже бажано для держави, аби її громадяни володіли середньою власністю, що є достатньою (для існування); а в таких випадках, коли одні володіють незмірним багатством, другі — ніяким, виникає або крайня демократія, або крайня олігархія, або тиранія — саме внаслідок протилежних крайностей, що мають місце у майнових відносинах (між громадянами). Адже тиранія утворюється як із надто свавільної демократії, так і з олігархії. Значно рідше вона виникає з середніх форм державного устрою і тих, що схожі на них. Причини цього ми з'ясуємо згодом, коли розглядатимемо питання про зміни в державі.

9. Отже, зрозуміло, що середній стан найкращий для державного устрою, бо тільки завдяки йому відсутні групові чвари; там, де середнього прошарку багато, найрідше бувають громадянські чвари й незгоди. І великі держави саме з цієї причини найменше потерпають від внутрішніх заколотів, бо в них присутня значна частина середнього прошарку. А в невеликих державах населення легко розбивається на дві партії, так що між ними не залишається місця середньому прошаркові; майже всі там стають або бідними, або багатими. Своєю чергою, демократії користуються більшою порівняно з олігархіями безпекою. Їхнє існування триваліше завдяки наявності в них середнього складника, що переважає своєю чисельністю (решту) і буває сильніше представлений у державному житті демократій, ніж олігархій. Та коли середній прошарок відсутній, злидарі приду-

шують своєю чисельністю, і держава потрапляє в скруту, йдучи відтак до своєї загибелі.

10. Доказом цього висунутого нами твердження може бути хоча б те, що найкращі закони видавали люди із середніх верств: наприклад, Солон, як видно з його віршів, Лікурґ (царем він не був), Харонд і багато інших. З цього зрозуміло, чому в більшості випадків державний лад буває або демократичним, або олігархічним. Середній чинник у них дуже незначний; навпаки, провідну роль завжди відіграють або великі власники, або простолюди; і, належачи до середнього стану, вони й решта змагаються між собою за владу, так що в результаті утворюється або демократичний, або олігархічний лад.

Арістотель. Політика.

Епікур а

...Вір, що бог є істотою безсмертною й блаженною, бо таке загальне окреслення поняття про бога... Так, боги існують, бо знання про них — очевидність...

...Насолода є початок і кінець блаженного життя; його ми пізнали як найперше благо, споріднене нам, з нього починаємо всілякі воління й уникання і до нього повертаємось...

...Самодостатність ми вважаємо великим благом, але не задля того, щоб завжди користуватися тим, що є, а для того, щоб задовольнятися малим, коли не буде достатку, щиросердно гадаючи, що розкіш найсолодша тому, хто потребує її менш за все, і що все, чого вимагає природа, легко досягається, а все зайве — досягається важко.

...Коли ми говоримо, що найсолодшою є кінцева мета, то ми розуміємо зовсім не насолоду розпустити і хтивості, як вважають ті, хто не знають, не поділяють або погано розуміють наше вчення, — ні, ми розуміємо свободу від страждань тіла і від збентеження душі.

...Найвеличнішим із благ є розуміння, воно цінніше, ніж сама філософія, і від нього походить решта добродетелей. Це воно вчить, що не можна жити солодко, коли не живеш розумно, добре і праведно і (не можна жити розумно, добре й праведно), коли не живеш солодко, адже всі добродетелі споріднені солодкому життю і солодке життя не відокремлюється від них. Хто, на твою думку, вище за людину, яка й про богів мислить благочестиво, і від страху перед смертю цілком вільна, котра збагнула кінцеву мету природи, зрозуміла, що найвище благо легко здійснюється і досягається, а вище зло

або недовговічне, або неважке, яка сміється над долею, кимсь іменованою володаркою всього, і замість цього стверджує, що одне чиниться неминуче, інше — з нагоди, а щось залежить і від нас...

Епікур. Лист до Менекея.

Тит Лукрецій Кар

а

І виникають на світ речі і походять всі речі звідтіль,
Де й матерія і тіла споконвічні кожній,
Та тому й неможливо, щоб все з усього народилось,
Бо окремим речам особливі сили властиві...
Із нічого, тож визнаймо, ніщо й не родиться,
Бо всі речі повинні мати сім'я, з якого
Вийти мали б вони, пробившись у повітря прозоре...
Отже, не гине ніщо, і ніщо цілком не зникає,
Оскільки природа відроджує завжди одне із другого
І нічому не дає без смерті другого з'явитись...
Всю, саму по собі, природу складають дві речі:
Це, по-перше, тіла, по-друге ж, простора порожнеча,
Де існують вони і де рухатись можуть окремо...
З'ясуймо, чи є кінець простору всьому,
Чи безмірний він і сяє як прірва бездонна.
Ні, немає кінця Всесвіту зовсім, ні з жодного боку.
Інакше б краї неодмінно він-таки мав би...
Якщо ж визнати треба, що за Всесвітом зовсім нічого немає:
Немає ні країв у нього, ані кінця, — він безмежний.
І байдуже, в якій ти знаходишся Всесвіту частці:
Де б не був ти, скрізь, з того місця, яке ти займаєш,
Все ж безмежний він у напрямках всіх зостається.
Тож неминуче визнання, що матерія також границі
Зовсім не має, і повинна вона звідусіль притікати...
Якщо ж рухи всі безперервний ланцюг формують
Й виникають у певнім порядку один із другого,
І коли не спроможні вони шляхом відхилу першооснови
Викликати рухи інші, що руйнують закони долі,
Щоб причина не йшла за причиною споконвіку,
Як у творінні живих на землі поза фатумом влади,
Як і звідки, скажи, з'явилась вільна воля,
Що дозволить їти, куди кожного манить бажання,

Й допускає змінювати напрям не в певному місці
І не в призначені строки, а згідно ума спонуканню?

Лукрецій. Про природу речей.

Сенека Луцій Анней а

Сенека вітає Луцилія!

Я знаю, Луцилію, для тебе є очевидним, що, не вивчаючи мудрості, не можна жити не тільки щасливо, але й стерпно, бо щасливим робить життя досконала мудрість, а стерпним її початки. Але й очевидне потребує того, щоб його глибше засвоїли і закріпили постійним розмірковуванням. Складніше зберегти чесні наміри, аніж узяти намір їх набути. Треба бути наполегливим і множити сили старанними заняттями, поки добра воля не перетвориться на добрі справи. Проте вже не маю потреби зміцнювати тебе довгими повчаннями; адже я знаю твої успіхи. Мені відомо, звідки береться все, що ти мені пишеш: у ньому немає ані удавання, ані прикрас. І все ж скажу тобі те, що відчуваю: я на тебе сподіваюсь, але в тобі не є впевненим. І від тебе прагну того ж: адже і в тебе немає причин так швидко і легко повірити в себе. Розберись у собі, з усіх боків поглянь на себе і перевір, і перш за все — у чому ти досягнув успіхів: у філософії чи у житті? Філософія не лицедійство, додатне тільки для показу натовпу; філософом треба бути не на словах, а на ділі. Вона — не для того, щоб приємно провести день і без нудьги вбити час. Ні, вона виконує і гартує душу, підкорює життя порядку, керує вчинками, вказує, що треба робити, а від чого краще втриматися, стоїть біля керма й спрямовує серед пучин шлях тих, кого гонять хвилі. Без неї немає в житті мужності і впевненості: адже кожна годину відбувається стільки, що потребуємо ради, якої можна запитати тільки у неї.

Хтось скаже: «Яка мені користь із філософії, якщо є рок? Що в ній корисного, якщо править божество? Яка в ній користь, якщо панує випадок? Адже неминуче не можна змінити, а проти невідомого не знайти засобів. Мої задуми або випереджені божеством, яке вирішило за мене, що мені робити, або фортуна не дозволить їм здійснитись». Хай одне з цих тверджень і є вірним, Луцилію, хай усі вони вірні — треба бути філософом. Чи зв'язує нас непорушним законом фатум чи божество встановило все в світі за своїм свавіллям, чи випадок без усякого порядку жбурляє й мече, як кості, людські

справи — нас повинна охороняти філософія. Вона дасть нам силу добровільно підкоритися божеству, стійко чинити опір фортуні. Вона навчить слідувати велінням божества і зносити мінливі випадки.

Сенека. Моральні листи до Луцилія.

Марк Аврелій

а

II, 17. Час людського життя — мить, її сутність — вічне спливання; відчуття невиразне; будова всього тіла тлінна; душа нестійка; доля загадкова; слава непевна. Словом, усе, що належить тілу, схоже на потік, а що належить душі — на сновидіння і дим. Життя — боротьба і мандрівка по чужині; посмертна слава — забуття. Але що ж може вивести на шлях? Ніщо, окрім філософії.

III, 16. Тіло, душа, дух. Тілу властиві почуття, душі — прагнення, духу — основоположення.

IV, 4. Якщо духовний початок у нас спільний, то спільним буде й розум, за допомогою якого ми є істотами розумними. Коли ж так, то й розум, який велить, що робити і чого не робити, теж буде спільним; якщо так, то й закон спільний; якщо так, то ми громадяни. Отже, ми належимо якомусь державному устрою, а світ подібний до Граду.

IV, 48. Слід сприймати все людське як скороминуще і короткочасне: те, що було вчора ще в зародку, завтра є вже мумією або прахом. Отже, проживи цей період часу в злагоді з природою, а потім піди з життя так само легко, як падає зріла олива: славословлячи природу, що її породила, і з вдячністю до дерева, що її виростило.

IX, 9. Усе, причетне будь-чому загальному, тяжіє до єдинородного з ним.

Усе земне тяжіє до землі, все вологе зливається воєдино, так само як і повітряне, отож потрібні перешкоди й зусилля, щоб роз'єднати їх... і тому все причетне до загальної розумної природи однаково прагне до собі спорідненого або навіть більшою мірою. Адже оскільки воно досконаліше, порівняно з іншим, у ньому сильніша схильність до зближення з собі подібним і злиття з ним докупі. Навіть у нерозумних істот можна знайти вулики, стада, вигодування потомства, деяку подобу любові. Це пояснюється тим, що у них є душі, схильність до спільного життя у відносно досконалих істот виявляється більшою мірою, аніж у рослин, каміння чи дерев.

У розумних же істот існують держави, співдружності, домогосподарства, збори, а на війні — союзи і перемир'я. У істот ще більш досконалих єднання здійснюється навіть всупереч простору, що їх роз'єднує, таке, наприклад, єднання зірок. Отже, певний ступінь досконалості може породити згоду навіть поміж віддаленими істотами. Поглянь же тепер на те, що діється. Тільки розумні істоти й забувають тепер про тяжіння та прихильність одна до одної, тільки серед них не позначається злиття воедино. Але як люди не намагаються уникнути єднання, все ж їм не вдається уникнути його, оскільки природа сильніша від них. Візьми це до уваги і ти переконаєшся в правдивості моїх слів. Тому легше знайти дещо земне, яке не стикається ні з чим земним, аніж людину, яка не спілкується з іншою людиною.

Марк Аврелій. На самоті із собою. Роздуми.

Скептицизм

(86)...Оскільки у живих істот потяг у надлишку з'являється слідом за тим, чим вони користуються, для того щоб досягти належного їм, то потяг керується тим, що відповідає природі. Але оскільки розум даний розумним для більш досконалого керівництва, то жити відповідно до розуму насправді означає для них жити у згоді з природою. Саме розум стає творцем ваблення (87) Ось чому Зенон у книзі про природу людини першим говорить, що [вища] ціль — це жити у згоді з природою, а це значить жити добродійно: адже саме до чесноти веде нас природа. Схоже [висловлюються] Клеанф у книзі про задоволення, Посідоній, Гекатон у книгах про цілі. Хрісіпп же в першій книзі про цілі говорить, що жити добродійно — це те саме, що жити, виходячи із знання, яке отримується внаслідок досвіду, того що відбувається в природі, оскільки наша природа є частиною загальної природи (88) Тому [вища] мета — жити у згоді з природою — у згоді зі своєю природою і загальною природою, нічого не роблячи такого, що забороняється загальним законом, а саме правильним розумом, що проникає всюди; він же притаманний і Зевсу, улаштувачу та управителю всього суцього. Сама чеснота щасливої людини і повнота життя бувають тоді, коли всі вчинки здійснюються у згоді кожної людини з волею того, хто керує всім. Діоген ясно говорить, що [вища] ціль полягає в тому, щоб про-являти розсудливість при виборі того, що відповідає природі (89) за

Архедемом, це означає жити, виконуючи всі обов'язки. Під природою, у згоді з якою треба жити, Хрісіпп розуміє і загальну природу, й особливо природу людську. Клеанф же вважає, що наслідувати треба лише загальну природу, а не одиничну.

Діоген Лаертський. Етика.

Плотін а

...Благо — це те, від чого залежить і до чого прагне все суще, маючи його своїм початком і потребуючи його. Саме ж воно не знає ні в чому нестачі, задовольняє самого себе, нічого не потребує; воно є міра й межа всього; воно виробило з себе розум і буття, душу й життя, і мислення. Все це (що нижче нього) — прекрасне; саме ж воно — вище від прекрасного і по інший бік найкращого, цар збагненного розумом (світу)».

...(Розум) є первинна енергія і первинна сутність (блага), що перебуває в самому собі; він діє і начебто живе навколо блага. А навколо розуму — зовні — кружляє душа; розглядаючи його (з усіх боків) і проникаючи поглядом усередину нього, вона бачить крізь нього бога.

...Якщо зло й існує (якимось чином), то існує воно в неіснуючих (речах), як деякий вид неіснуючого...

Неіснуюче ж — це не взагалі неіснуюче, але тільки відмінне від існуючого. ...Воно — як безмірність по відношенню до міри, як безмежне по відношенню до межі, як безвидне по відношенню до видоутворюючого; як завжди потребує по відношенню до самодостатнього; воно завжди є невизначеним, зовсім нестійким, все сприйманим, ненаситним, цілковитою бідністю.

...Отже, необхідно, щоб було дещо, безмежне саме по собі й безвидне саме по собі, і всі інші вищезгадані (якості того, що вміщує в себе)...

Так ось (матерію), що виражена через образи, види й форми, міру та межі, упорядковану чужорідним для неї порядком, таку, що не має в собі самій нічого благого... відшукує наш розум і вказує на неї як на первинне зло й зло саме по собі.

...Природа ж матерії безглузда настільки, що не тільки те, що перебуває в ній, а навіть і все, що тільки зверне на неї погляд, (умить) наповнюється всім її злом. Бо вона зовсім не причетна до блага...

...Душа, досконала і схильна до розуму, завжди чиста; вона відвертається від матерії; ні до чого безмежного, ні до чого безмірного, ні до чого лихого вона не наближається й погляду свого туди не звертає. Отже, вона, будучи чистою, цілком залишається в межах, встановлених розумом.

Плотін. Про природу і джерело зла.